

تنوع و هویت معماری روستاهای کشور به تاریخ می پیوندد؟

اصالت روستاها را با ساخت وسازهای جدید که نشانی از سبک معماری بومی ندارند، از بین نبریم

زهره توکلی
روزنامه‌نگار

طی سال‌های اخیر، طبیعت بکر و هوای سالم روستاها بخصوص روستاهایی که جذابیت گردشگری دارند، بسیاری از شهرنشینان را به سوی خود کشانده است. این روند، سیر صعودی دارد. خیلی‌ها برای فرار از هوای آلوده کلانشهرها، دور شدن از استرس‌های شهرنشینی و چهره آهنی ساختمان‌های سر به فلک کشیده، راه روستاها را در پیش گرفته‌اند و با خرید زمین برای خود خانه ساخته‌اند تا در روزهای تعطیل یا هر وقت که بخواهند، راهی خانه‌شان در منطقه‌ای خوش آب و هوا شوند. اما از آنجا که شهرنشینان به زندگی در روستاها عادت ندارند، مدل زندگی شهری را به این روستاها آورده‌اند، به طوری که در نخستین قدم، بدون توجه به معماری اصیل، بومی و محلی منطقه، خانه را به شیوه خانه‌های شهری ساخته‌اند. در صورتی که یکی از شاخصه‌های هویت شهرها و روستاها، معماری و مصالح به کار رفته و نوع ساخت‌وساز در آنهاست. در واقع، نوع معماری و مصالح استفاده‌شده در خانه‌های یک روستا معمولاً تابع شرایط خاص آب و هوایی و اقلیمی آن است و این همان چیزی است که روستاهای مناطق مختلف را متمایز می‌کند. برخی از این روستاها به نوع معماری‌شان شناخته شده‌اند و این یک جاذبه گردشگری برای آنها محسوب می‌شود.

مقاوم و با امکانات بیشتر، حق هر انسانی است، چه در شهر باشد، چه در روستا اما این ساخت‌وسازها یا بازسازی‌ها را می‌توان با حفظ اصول معماری آن منطقه هم انجام داد. نوع ساخت‌وسازها چنان از روی هم نسخه‌برداری شده که حالا خیلی از شهرهای کوچک و بزرگ شبیه هم شده‌اند و نمی‌شود آنها را از روی ظاهر تشخیص داد، درحالی که انتظار می‌رود در اقلیم‌های مختلف، مانند گذشته‌های نه چندان دور، با معماری‌های متفاوتی مواجه شویم. حالا در روستاها هم شاهد این اتفاق هستیم.

این تخریب‌ها و تغییرات زیاد، زمانی بیشتر اهمیت پیدا می‌کند که روستا، گردشگرپذیر بوده و جذابیت‌های گردشگری هم داشته باشد.

خانه دوم، به سبکی که صاحبخانه می‌خواهد، نه آنطور که باید باشد

همین چند وقت پیش بود که روستاهای سوادکوه مازندران، به دلیل اینکه خانه‌های قدیمی و چوبی و کاهگلی آنها با گذر زمان توسط خوش‌نشین‌ها تخریب شده و جای آنها را خانه‌هایی از جنس بتن و فولاد گرفته بود، سوژه عکاسان شد. پیش از این تغییرات، روستاهایی نظیر «سنگ نیست»، «مته کلا» و «پاشاکلا» واقع در ۱۰ کیلومتری شهر زیرآب، موجب شده بود سوادکوه یکی از زیباترین مناطق استان مازندران باشد. البته هنوز هم روستاییانی هستند که توانسته‌اند با حفظ خانه‌هایشان، از اصالت روستای خود حمایت و محافظت کنند اما تعداد زیادی هم خانه خود را به دلایل مختلف به شهرنشین‌ها واگذار کرده‌اند. مهدی بهاروند، رئیس گروه توسعه جاذبه‌ها و محصولات گردشگری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در گفت‌وگو با «ایران» می‌گوید: به دنبال توسعه گردشگری و رشد سکونت در شهرها و افزایش شهرنشینی، همچنین قرار گرفتن سفر در سبد هزینه‌های خانوارهای ایرانی، میل به گردش در تفرجگاه‌های طبیعی و نقاط خارج شهری به‌خصوص مناطق روستایی، افزایش یافته است. وی می‌افزاید: گردشگران برای سفر به این مناطق نیاز به اقامت دارند، بنابراین در اغلب روستاهای کشور، این اقامت به دو صورت اتفاق افتاده است. از یک سو مردم روستا خانه‌های خود را به اقامتگاه تبدیل کرده‌اند که امروزه به اقامتگاه‌های بومگردی مشهور شده است، از سوی دیگر تعدادی افراد غیربومی به خرید زمین و ساخت خانه در روستاها اقدام کرده‌اند که به آنان خوش‌نشین می‌گویند. به گفته بهاروند، آمار دقیقی از تعداد روستاهایی که افراد خوش‌نشین در آنها سکونت دارند در دسترس نیست ولی آنچه مسلم است، چه در روستاهای گردشگرپذیر که خودشان دارای جاذبه هستند و چه در روستاهایی که در مسیر یا مجاورت جاذبه‌های گردشگری قرار دارند، خانه‌های دوم شکل گرفته است. البته مردم بومی این روستاها هم با توجه به فرسودگی خانه‌هایشان، از سال‌ها قبل متقاضی ساخت‌وساز، بهسازی و دریافت تسهیلات روستایی شده‌اند اما خانه‌های سبک جدید، مرتب اجرا شده است.

جایگزین خانه‌های قدیمی دارای معماری بومی و محلی شده است. وی با اشاره به ساخت بناهای جدید بدون توجه به معماری سنتی و بومی روستاها، می‌گوید: حجم بالای تقاضا از سوی ساکنان بومی و افراد غیربومی و خوش‌نشین در این روستاها برای ساخت بناهای مسکونی جدید، در کنار نبود نقشه یا طرح‌هایی که نشانگر ساختار بومی و معماری محلی روستا و منطقه باشد، مهمترین عامل تغییر در بافت و معماری روستاهای کشور است. بهاروند، این معضل را مختص روستا یا منطقه خاصی از کشور نمی‌داند و تصریح می‌کند: این معضل در بسیاری از استان‌های کشور اتفاق افتاده است چون طی سال‌ها، نگاه‌ها فقط معطوف به حمایت از روستاییان و اعطای تسهیلات بانکی برای ایجاد و بازسازی خانه‌های روستایی بوده است. بنابراین توجه زیادی به حفظ اصالت و معماری بومی منطقه نشده است. کشوری که به دلیل وجود اقلیم‌های متفاوت، از بیابانی و کویری گرفته تا جنگلی و ساحلی و کوهستانی، معماری‌های متفاوتی را متناسب با شرایط اقلیمی در روستاها داشته، امروز دچار تغییر بسیار در مناطق روستایی شده است. در صورتی که تنوع معماری جزو جاذبه‌های روستاهای کشور محسوب می‌شود. به گفته وی، اگر این روند غیراصولی ادامه پیدا کند و چهارچوب و ساختاری برای رفع این مشکل در نظر گرفته نشود، علاوه بر تغییر کاربری اراضی زراعی و باغی و تصرف اراضی ملی، چهره روستاهای کشور بشدت دچار تغییر می‌شود و اصالت معماری روستاها از بین خواهد رفت. رئیس گروه توسعه جاذبه‌ها و محصولات گردشگری درباره تعداد روستاهای واجد شرایط گردشگری در کشور می‌گوید: حدود یک‌هزار و ۱۰۰ روستای واجد شرایط گردشگری با محوریت جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی، انسان‌ساخت و دستکندها و تولید و عرضه‌کننده صنایع دستی در کشور شناسایی شده که از این تعداد ۵۰۰ روستا به عنوان روستاهای هدف گردشگری تعیین شده است. در این ۵۰۰ روستا برنامه‌های مختلفی از قبیل ایجاد زیرساخت، آموزش مردم محلی، تبلیغات و بازاریابی، حمایت از سرمایه‌گذاران و... توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و سایر دستگاه‌های مرتبط اجرا شده است.

خانه‌ها به سبک معماری بومی ساخته یا بازسازی شوند

بهاروند می‌گوید: با توجه به ارتباط مستقیم فعالیت‌های گردشگری با روستاها، باید همکاری و تعامل بیشتری میان دستگاه‌های اجرایی در سطح ملی و استانی ایجاد شود تا در روند اجرای برنامه‌ها مغایرتی وجود نداشته باشد. نیاز است اجرای طرح‌های هادی روستایی، با همکاری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی صورت گیرد و مباحث مربوط به حفظ اصالت و معماری بومی و محلی روستاها در طرح‌های مطالعاتی گنجانده شود. البته اعتبار خوبی برای اجرای کردن برنامه ۳۰۰ روستای دارای بافت با ارزش تاریخی توسط سازمان برنامه و بودجه تأمین شده و با همکاری این وزارتخانه و بنیاد مسکن در حال انجام است. همچنین تعداد روستاها هم مورد بازنگری قرار گرفته است تا به آنها افزوده شود. این مسئول درباره این برنامه‌ها که برای حفظ اصالت روستاهای هدف گردشگری کشور در نظر گرفته شده است، می‌گوید: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، برنامه‌های متفاوتی برای روستاهای هدف گردشگری دارد که از جمله آنها ایجاد زیرساخت‌ها در این روستاها نظیر ایجاد راه دسترسی، کمپینگ گردشگری، نمازخانه، سرویس بهداشتی و محوطه‌سازی است. آموزش و توانمندسازی فعالان و مدیران تأسیسات گردشگری در روستاهای گردشگرپذیر هم از دیگر برنامه‌هایی است که دنبال می‌شود. وی می‌افزاید: برای پایداری این روستاهای گردشگرپذیر، به متقاضیان ایجاد و بهره‌برداری از تأسیسات گردشگری، مجوز داده می‌شود. البته تأسیسات گردشگری روستاها از لحاظ فعالیت، استانداردسازی و نرخ‌گذاری مورد نظارت قرار می‌گیرند. بهاروند می‌گوید: تبلیغات و معرفی روستاهای گردشگرپذیر کشور، تهیه طرح‌های مطالعاتی تخصصی گردشگری، اعطای تسهیلات بانکی به متقاضیان ایجاد تأسیسات گردشگری و کارگاه‌های صنایع دستی، ثبت آثار جهانی روستاهای گردشگری و صنایع دستی، ثبت آثار ملموس و ناملموس واقع در مناطق روستایی کشور و مرمت ابنیه تاریخی موجود در روستاهای کشور از دیگر برنامه‌هایی است که برای روستاهای هدف گردشگری در حال اجراست. برخی روستاییان گمان می‌کنند که فروش خانه قدیمی خود به شهرنشین‌ها می‌تواند مرهمی بر زخم‌های مالی‌شان باشد، در صورتی که اگر همین خانه‌های قدیمی را با تسهیلاتی که به آنها تعلق می‌گیرد، با همان سبک معماری بومی، بازسازی کرده و آن را مکانی برای استفاده و اقامت گردشگران قرار دهند، می‌توانند علاوه بر حفظ خانه خود و نمای طبیعی و جذاب روستا، از این طریق درآمدی هم کسب کنند.

قوانین و برنامه‌هایی برای حفظ بافت روستاها وجود دارد اما...

با توجه به اهمیت ساختار معماری و بناهای تاریخی موجود در روستاهای ایران، قانون برنامه ششم توسعه کشور، وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و بنیاد مسکن را ملزم کرد که اقدامات مشترکی را با هدف حفظ و احیای بافت روستاهای واجد بافت سال اخیر، بخش زیادی از بناهای موجود در روستاهای این دو نهاد، طی چند سال گذشته به معماری بناهای آنها توجه شده است. بهاروند با بیان این‌که وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به طور مستقیم مسئولیت محلی روستاها، طبق ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی هر تپه و همچنین کشور، تهیه شود و در اختیار متقاضیان قرار گیرد. جدی جلوگیری و ساخت‌وسازها هم در محدوده طرح‌های هادی مصوب روستایی انجام شود.